

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ ЯК КЛЮЧОВОЇ ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація

Банківська система України має бути привабливою для вкладників-фізичних осіб як за рахунок вищих порівняно з іншими країнами відсоткових ставок, так і з врахуванням надійно працюючого механізму відшкодування вкладів у проблемних банках. Проте в останні роки динаміка показників депозитного ринку в Україні була в цілому спадною. Основними чинниками негативної динаміки банківських вкладів населення були спровоковані гібридною агресією з боку РФ, а саме: девальвація гривні, повільне зниження рівня інфляції; низка взаємопов'язаних проблем банківської системи; повільні темпи відновлення економіки в цілому.

Ключовими напрямками відновлення та зростання депозитного ринку в Україні мають бути наступні: забезпечення довготривалої стабільності національної грошової одиниці за рахунок своєчасної та повної імплементації нещодавно прийнятого Закону «Про валюту і валютні операції», накопичення міжнародних резервів до запланованого рівня, реалізації політики раціонального їх використання, стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів, збільшення надходження в Україну валютних коштів підприємств-експортерів завдяки підвищенню розміру квот ЄС на українській експорт та усунення штучно створених транзитних перешкод; мінімізація темпів цінового зростання шляхом неухильного дотримання режиму інфляційного таргетування та реалізації комплексу заходів, спрямованих на досягнення середньострокової цілі інфляції, забезпечення додатного рівня відсоткових ставок НБУ відносно прогнозованої базової

інфляції, утримання грошової емісії в межах параметрів, встановлених державним бюджетом, стимулювання зовнішніх надходжень у форматі довгострокових кредитів та прямих іноземних інвестицій; відновлення прибуткової діяльності із подальшою рекапіталізацією банківської системи за рахунок: приведення у відповідність нормативів капіталу банківської системи до вимог Базеля III, виведення з ринку хронічно збиткових банків, активізації продажу майна проблемних банків, що знаходиться у заставі НБУ, реформування державних банків у напрямку підвищення стандартів корпоративного управління з подальшою частковою їх приватизацією, законодавче закріплення норм, що унеможливають непередбачену зміну ключових правил діяльності банківської системи, збільшення мінімальної суми гарантування вкладів фізичних осіб.

Реалізація цих заходів має забезпечити відновлення та ефективне функціонування депозитного ринку України, що є необхідною передумовою активізації корпоративного кредитування та економічного зростання в країні.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ ЯК КЛЮЧОВОЇ ПЕРЕДУМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Банківська система України об'єктивно є достатньо привабливою для вкладників-фізичних осіб. По-перше, це стосується чинного порядку відшкодування депозитів населення у банках, що визнані неплатоспроможними. Максимальний розмір відшкодування (200 тис. грн, що є еквівалентом майже 8 тис. дол. США) є невеликим порівняно з країнами ЄС (100 тис. євро), проте протягом всіх років свого існування держава в особі Фонду Гарантування Вкладів Фізичних Осіб України сумлінно виконувала свої зобов'язання перед вкладниками проблемних банків. Загалом за 2014 – 2017 рр. ФГВФОУ відшкодував фізичним особам (з початку 2017 р. гарантії Фонду були поширені також на фізичних осіб-підприємців¹) близько 80 млрд грн. вкладів проблемних банків, у т.ч. протягом 2014 р. – 8,5 млрд грн.², 2015 р. – 49,3 млрд грн³, 2016 р. – 15,0 млрд грн⁴, 2017 р. – 7,0 млрд грн.⁵

По-друге, ставки по депозитах населення в Україні останніми роками є значно більш привабливими порівняно з іншими країнами. Умови по депозитах цілком надійних українських банків (адже всі ненадійні своєчасно виводяться з ринку з подальшим повним розрахунком із вкладниками у межах гарантованої державою суми) на сьогодні є значно кращими не лише

¹ Інформація про Фонд Гарантування Вкладів Фізичних Осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/about>

² Річний звіт Фонду Гарантування Вкладів Фізичних осіб за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/zvit_2014_ukr.pdf

³ Річний звіт Фонду Гарантування Вкладів Фізичних осіб за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/Report_DGF_2015.pdf

⁴ Річний звіт Фонду Гарантування Вкладів Фізичних осіб за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/Annual_report_FGVFO_zvit_2016_ukr.pdf

⁵ Річний звіт Фонду Гарантування Вкладів Фізичних осіб за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/Annual_report_FGVFO_zvit_2017_ukr.pdf

порівняно з країнами ЄС (що мають мінімальні темпи інфляції, отже низькі депозитні ставки), але й порівняно з РФ. На сьогодні (станом на 21.08.2018 р.) українці мають можливість розміщувати вклади у гривнях під 16,5-18 % річних (ПАТ АБ «Укргазбанк», ПАТ «Мегабанк», ПАТ «РВС банк», ПАТ «Місто банк», ПАТ «Комерційний Індустріальний Банк») та 5-5,25 % річних у доларах США (ПАТ АБ «Укргазбанк», ПАТ «РВС банк», ПАТ «Місто банк»)⁶. Натомість банки в РФ на сьогодні пропонують вкладникам максимальну ставку по депозиту в рублях на рівні не вище 8 % річних. Ставки по валютних вкладах ще нижчі – максимум 3,4 % річних (для вкладів на термін 3 роки)⁷.

У минулі роки банківська система України стикнулася із низкою проблем, ключовими серед яких були: значне скорочення вкладів населення (що обумовило дефіцит коштів для подальшого кредитування), суттєва девальвація гривні, високі темпи інфляції, погіршення якості кредитного портфеля, збитковість значної кількості банківських установ, виведення з банківського ринку більше, ніж половини його учасників, суттєве скорочення мережі банківських відділень тощо.

Перша з проблем депозитного ринку, яку сучасна банківська система України успадкувала ще з часів його становлення, та яка досі зберігає свою актуальність – розбалансована регіональна структура вкладів населення. Отже, в Україні є регіони, мешканці яких зберігають у вигляді банківських депозитів значні суми коштів як в абсолютному вимірі, так і в розрахунку на 1 особу. Натомість в інших областях абсолютні та відносні обсяги вкладів населення є значно меншими.

Розподіл загальної суми банківських вкладів населення в розрізі регіонів (табл. 1) дає можливість розглянути «депозитну карту» України з точки зору визначення регіонів-лідерів та аутсайдерів.

⁶ Депозиты и вклады в банках Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostobank.ua/depozity>

⁷ Вклады и депозиты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.banki.ru/products/deposits>

Таблиця 1

**Банківські депозити фізичних осіб в Україні в розрізі регіонів,
станом на 01.08.2018 р.**

Область	Залишок вкладів населення на 01.08.2018р., млн.грн.	Чисельність населення на 01.06.2018р.	Середня сума депозиту на 1 мешканця, тис.грн.	Частка області у загальній сумі вкладів в Україні, %
Україна разом, у т.ч.	485 622	42 279 611	11,5	100,0%
Київська та м. Київ	181 286	4 694 312	38,6	37,3%
Дніпропетровська	46 100	3 220 688	14,3	9,5%
Львівська	31 970	2 524 797	12,7	6,6%
Одеська	29 724	2 380 896	12,5	6,1%
Запорізька	20 288	1 715 991	11,8	4,2%
Харківська	27 925	2 684 903	10,4	5,8%
Полтавська	13 833	1 408 431	9,8	2,8%
Черкаська	9 700	1 214 757	8,0	2,0%
Херсонська	7 430	1 043 168	7,1	1,5%
Сумська	7 751	1 089 142	7,1	1,6%
Хмельницька	8 978	1 270 301	7,1	1,8%
Миколаївська	8 029	1 137 127	7,1	1,7%
Чернігівська	6 977	1 014 453	6,9	1,4%
Волинська	6 808	1 037 118	6,6	1,4%
Вінницька	9 999	1 569 491	6,4	2,1%
Івано-Франківська	8 551	1 375 445	6,2	1,8%
Житомирська	7 612	1 226 722	6,2	1,6%
Кіровоградська	5 710	952 177	6,0	1,2%
Рівненська	6 857	1 159 361	5,9	1,4%
Чернівецька	5 342	905 517	5,9	1,1%
Тернопільська	6 008	1 049 469	5,7	1,2%
Донецька	19 321	4 186 788	4,6	4,0%
Закарпатська	5 010	1 256 959	4,0	1,0%
Луганська	4 407	2 161 598	2,0	0,9%

Джерело: складено автором з використанням даних НБУ⁸ та Державної служби статистики України.

Дані, що містить таблиця 1, дають підстави стверджувати наступне:

- Беззаперечним лідером по вкладах фізичних осіб є Київський регіон, у якому загалом зосереджено 37,3 % суми депозитів населення України. Крім того, середній розмір вкладу на 1 мешканця в столичному регіоні (38,6 тис. грн) більш ніж утричі перевищує середнє значення по країні (11,5 тис. грн).
- Області, що мають найбільшу кількість населення та значний економічний потенціал і також є лідерами у сфері залучення вкладів населення: Дніпропетровська – 9,5 % загальної суми депозитів населення України, Львівська – 6,6 %, Одеська – 6,1 %, Харківська – 5,8 %, Запорізька – 4,2 %, Донецька – 4,0 %.
- Кожний інший регіон України займає частку менше 3 % у загальній структурі депозитного портфеля населення. Таким чином, ці області коректно віднести до регіонів-аутсайдерів у сфері залучення вкладів населення.
- «Найбідніше» населення з точки зору розміру депозитів (якщо розглядати рівень добробуту виключно як відображення банківських заощаджень та елімінувати всі інші чинники) мешкає у Луганській обл. – 2,0 тис. грн заощаджень на 1 особу, Закарпатській обл. – 4,0 тис. грн, Донецькій обл. – 4,6 тис. грн, Тернопільській обл. – 5,7 тис. грн.

Слід зазначити також, що наявність даних диспропорцій у сфері залучення вкладів населення банками України викликана об'єктивними обставинами та практично не змінюється протягом багатьох останніх років.

⁸ Статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Кредити та депозити у розрізі регіонів (оперативні дані) 07'2018. Депозити домашніх господарств (крім фізичних осіб-підприємців) [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

Динаміка вкладів населення в іноземній валюті в останні роки, на жаль, була негативною. Таблиця 2 містить дані щодо вкладів населення в українських банках у розрізі валют протягом 2014 – 2018 рр.

Таблиця 2

Банківські депозити фізичних осіб в Україні у 2014-2018 рр.
(станом на звітну дату, у розрізі валют)

	01.01.2014р.	01.01.2015р.	01.01.2016р.	01.01.2017р.	01.01.2018р.	01.07.2018р.
В національній валюті, млрд грн.	257,8	200,9	198,9	209,6	252,4	280,2
В іноземній валюті, еквівалент млрд дол. США	23,0	13,8	8,8	8,6	8,7	8,7
Разом, млрд грн.	442,0	418,1	410,9	444,7	495,3	507,4

Джерело: складено автором з використанням даних НБУ⁹.

Наведені в таблиці 2 дані свідчать про наступне:

- Зміна обсягу вкладів населення загалом у гривневому еквіваленті не викликає занепокоєння. Протягом 2016 – 2018 рр. спостерігається суттєве зростання вкладів у гривневому еквіваленті. Проте аналіз динаміки вкладів населення в цілому, без розподілу по валютах, не зовсім коректний.
- Аналіз структури вкладів фізичних осіб у розрізі валют з урахуванням

⁹ Статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України) 3.2.4.1. Депозити домашніх господарств у розрізі видів валют і строків погашення [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

курсів змін свідчить, що насправді протягом п'яти останніх років банківська система України відчула суттєве скорочення депозитного ринку. Адже сума вкладів населення у гривні лише за 2014 р. проти 2013 р. впала на 22 %, або на 57 млрд грн. Після чого стала повільно відновлюватись, проте навіть станом на 01.01.2018 р. (252 млрд грн) не досягла «докризисового» рівня у 258 млрд грн. станом на кінець 2013 р. Лише у поточному 2018 р. загальна сума гривневих вкладів населення (280 млрд грн станом на 01.07.2018 р.) перевищила показник станом на 01.01.2014 р.

- Негативні наслідки суспільно-політичних та економічних подій в Україні в останні роки найбільшою мірою відображає динаміка валютних вкладів. Зокрема, лише за 2014 р. банківський сектор втратив порівняно з 2013 р. більше 9 млрд дол. США, або 40 % валютних вкладів фізичних осіб. Протягом 2015 р. додаткові втрати банками валютних вкладів становили майже 5 млрд дол. США. І лише у 2016 – 2018 рр. падіння валютних вкладів населення, нарешті, зупинилось.

Таблиці 3 та 4 містять дані про вклади населення в українських банках у розрізі строків повернення протягом 2014 – 2018 рр.

Таблиця 3

Банківські депозити фізичних осіб в Україні у 2014 – 2018 рр.
(станом на звітну дату, у розрізі строків повернення, млрд грн)

	01.01.2014р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р.	01.01.2017 р.	01.01.2018 р.	01.07.2018 р.
До 1 року	121,3	135,6	176,4	171,5	181,1	188,7
Від 1 до 2 років	218,3	167,8	106,2	138,2	142,0	121,7
Понад 2 роки	14,6	14,6	15,8	5,4	6,2	6,3
До запитання	87,7	100,2	112,5	129,6	166,0	190,8
Разом	442,0	418,1	410,9	444,7	495,3	507,4

Джерело: складено автором з використанням даних НБУ¹⁰

¹⁰ Статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України) 3.2.4.1. Депозити домашніх господарств у розрізі видів валют і строків погашення [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

Таблиця 4

Банківські депозити фізичних осіб в Україні у 2014 – 2018 рр.
(станом на звітну дату, у розрізі строків повернення, %)

	01.01.2014р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р.	01.01.2017 р.	01.01.2018 р.	01.07.2018 р.
До 1 року	27	32	43	39	37	37
Від 1 до 2 років	49	40	26	31	29	24
Понад 2 роки	3	3	4	1	1	1
До запитання	20	24	27	29	34	38
Разом	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено автором з використанням даних НБУ¹¹

Аналіз банківських депозитів фізичних осіб у розрізі строків повернення (табл. 3 – 4), надає підстави стверджувати наступне:

- Вклади до 1 року – найбільш популярний в Україні вид депозитів, що пояснюється, зокрема, змінами у законодавстві, які ще у 2015 р. розділили депозити на такі, що можуть бути достроково зняті, та строкові. Таким чином, вкладники втратили можливість дострокового припинення строкової депозитної угоди. Саме тому вкладники обирають переважно короткотривалі (3, 6, 9, 12 місяців) терміни вкладів, що засвідчує динаміка, наведена у (табл. 3 та 4) питома вага вкладів до 1 року змінювалась таким чином: станом на 01.01.2014 р. – 27 %, на 01.01.2015 р. – 32 %, на 01.01.2016 р. – 43 %, на 01.01.2017 р. – 39 %, на 01.01.2018 р. та 01.07.2108 р. – 37 %.
- Вклади на вимогу (до запитання) – гроші, які можуть бути зняті з рахунків вкладниками без попередження у будь-який момент. Отже, це – достатньо нестабільні залишки на рахунках, які, вочевидь, не можуть бути джерелом для довгострокових кредитів, у першу чергу – для кредитування реального сектору економіки. Як правило, це – залишки на карткових рахунках, «пенсійні» залишки, зарплатні рахунки і т. і. Динаміка цих депозитів в

¹¹ Статистика. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України) 3.2.4.1. Депозити домашніх господарств у розрізі видів валют і строків погашення [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

останні роки свідчить про стабільне зростання частки залишків на вимогу у загальній сумі вкладів: станом на початок 2014 р. – 20 %, на початок 2015 р. – 24 %, на початок 2016 р. – 27 %, на початок 2017 р. – 29 %, на початок 2018 р. – 34 %, на середину 2018 р. – 38 %. Дана динаміка свідчить про негативні зміни у структурі банківських вкладів населення у цей період.

- До початку банківської кризи 2014 року популярними в Україні були вклади на 366-367 днів, які статистикою НБУ обраховувались як депозити від 1 до 2 років. Натомість дворічні депозити в умовах багаторічного стабільного курсу гривні були також досить популярними серед вкладників. За станом на 01.01.2014 р. їх частка у загальній сумі вкладів населення складала 49 %, після чого скоротилася протягом усіх наступних років поспіль відповідно до рівня 40 % (на 01.01.2015 р.), 26 % (на 01.01.2016 р.), 31 % (на 01.01.2017 р.), 29 % (на 01.01.2018 р.), 24 % (на 01.07.2018 р.).

- Довгострокові (на термін понад 2 роки) вклади мають бути основним джерелом довгострокового кредитування корпоративного сектору в Україні. Проте їх максимальна питома вага на рівні 3 – 4 % в останні роки протягом 2016 – 2018 рр. впала до рівня 1 % та залишається на цьому вкрай низькому значенні, що унеможлиблює активізацію довгострокового кредитування реального сектору економіки України та стоїть на перешкоді загального економічного оздоровлення.

Основними чинниками, що обумовили незадовільну динамку банківських вкладів населення в останні роки, були наступні.

Девальвація гривні протягом 2014 – 2015 рр., що знизила рівень довіри до національної валюти та банківської системи. Швидке незаплановане зняття значної частки депозитів само по собі є шоком для будь-якого банку. Вище (табл. 2) було розглянуто динаміку вкладів населення у минулі роки, яка демонструє, що найбільш травматичне для банківської системи їх скорочення відбулось у 2014 р. Протягом 2015 р. скорочення депозитів продовжилось, хоча й значно повільнішими темпами.

Лише протягом 2016 – 2017 рр. негативна тенденція скорочення депозитів, нарешті, зупинилась.

Вилучені з банків кошти прямували, зокрема, на валютний ринок, провокуючи девальвацію гривні. Протягом 2014 р. валютний курс гривні знизився з 7,99 до 15,77 грн / дол. США. Темпи девальвації протягом наступного 2015 р. були дещо повільнішими: до 24,00 грн / дол. США станом на 01.01.2016 р. Завдяки дотриманню жорсткої монетарної політики НБУ у 2016-2017 рр. знецінення гривні практично зупинилось: станом на 01.01.2017 р. валютний курс гривні склав 27,19 грн / дол. США., а станом на 01.01.2018 р. – 28,07 грн / дол. США. З початку поточного року відбувалось помірне зміцнення курсу до позначки 26,86 грн / дол. США станом на 01.08.2018 р.

Девальвація гривні протягом 2014 – 2017 рр. мала низку негативних наслідків для банківської системи України, супроводжувалася зростанням недовіри населення до банківських заощаджень у національній грошовій одиниці, що позначилось на ще більшому загальному скороченні банківських депозитів у цей період. Отже, скорочення депозитів «тиснуло» на валютний курс, а падіння курсу гривні прискорювало зняття депозитів. І ці дві руйнівні тенденції відбувались одночасно.

Повільне зниження інфляції, що стоїть на перешкоді поверненню довіри до банківської системи та відновленню депозитної активності населення. Одним з ключових негативних факторів, що ускладнює відновлення ринку строкових депозитів, є високий рівень інфляції та негативні очікування суб'єктів господарювання, вкладників, інших учасників ринку щодо цінової динаміки. Адже в умовах високого рівня інфляції знижується зацікавленість учасників ринку до довгострокових заощаджень у національній валюті.

Протягом 2014 р. рівень інфляції в Україні зріс з 0,5 % у попередньому році до 24,9 %. У 2015 році індекс цін споживчого ринку додатково зріс на

43,3 %, що створило реальну загрозу для фінансової стабільності держави. Одним із найбільш ефективних заходів, впроваджених в Україні у відповідь на надзвичайно серйозні виклики у фінансовій сфері в цей період, був перехід до режиму інфляційного таргетування, що забезпечив багаторазове (до рівня 12,4 %) уповільнення темпів цінового зростання вже протягом 2016 р. та дає можливість перейти до однознакового (менше 10 %) рівня інфляції вже у 2018 р.

Станом на кінець 2015 року режим інфляційного таргетування був впроваджений в 36 країнах, у т.ч. в 11 розвинутих та 25 країнах з перехідною економікою¹². У 2016 році кількість країн з режимом інфляційного таргетування у світі зросла до 38¹³. При цьому за 10 попередніх років була сформована стійка тенденція зростання кількості країн, що використовують режим інфляційного таргетування (з 24 країн у 2006 р. до 38 у 2016 р.) на тлі скорочення кількості країн, що використовують режим курсового таргетування (з 96 країн у 2006 р. до 82 у 2016 р.) та режим монетарного таргетування (з 31 країни у 2006 р. до 24 у 2016 р.). Отже, впровадження в Україні режиму інфляційного таргетування відповідає загальносвітовому тренду у сфері грошово-кредитного регулювання економіки.

Цілями режиму інфляційного таргетування в Україні на 2017 р. були визначені:

- Рівень інфляції: кінець 2017 року – 8 % +/- 2 в.п., кінець 2018 року – 6 % +/- 2 в.п., кінець 2019 року – 5% +/- 1 в.п.;
- Міжнародні резерви: кінець 2017 року – 20,0 млрд дол. США, кінець 2018 року – 27,1 млрд дол. США, кінець 2019 року – 25,7 млрд дол. США.

¹² Klaus Schmidt-Hebbel, Martin Carrasco (2016), “The past and Future of Inflation Targeting” [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.bcb.gov.br/pec/depep/Seminarios/2016_XVIII_Sem_Anuar_Metas_InfBCB/SMETASXVIII-%20Klaus%20Schmidt.pdf

¹³ IMF, Annual Reports on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions, 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.imf.org/en/Publications/Annual-Report-on-Exchange-Arrangements-and-Exchange-Restrictions/Issues/2017/01/25/Annual-Report-on-Exchange-Arrangements-and-Exchange-Restrictions-2016-43741>

За результатами минулого року, на жаль, обидві цілі не були виконані: рівень інфляції за рік становив 13,7 %, міжнародні резерви станом на 01.01.2018 р. зафіксовані на рівні 18,8 млрд дол. США.

Взаємопов'язані проблеми банківської системи, що стоять на перешкоді повному поверненню довіри до неї з боку вкладників. На тлі зростання обсягів та частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банківської системи протягом останніх років банки були змушені здійснювати значні додаткові витрати на формування страхових резервів під проблемні кредити. Обсяг цих витрат мав тенденцію зростання: за 2013 р. – 28 млрд грн, за 2014 р. – 103 млрд грн, за 2015 р. – 115 млрд грн, за 2016 р. – 198 млрд грн (з яких 136 млрд грн зумовлено резервуванням кредитного портфеля націоналізованого «Приватбанку» наприкінці року), проте у 2017 р. – знизився до 49 млрд грн.

Внаслідок перевищення витрат над доходами вже протягом 2014 р. відбулися перші гучні банкрутства банків, що спричинило тривалу збитковість банківської системи в цілому. Загалом за 4,5 роки (з 01.01.2014 р. по 01.07.2018 р.) кількість працюючих в Україні банків скоротилась зі 180 до 82¹⁴.

На сьогодні у банківській системі присутні установи, що чотири роки поспіль фіксували збитки, завдяки чому зберігався збиток банківської системи в цілому. Їх перелік наведений у таблиці 5.

Таблиця 5

Фінансовий результат банківських установ, що були збитковими
у 2014 – 2017 рр., млн грн.

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Разом за 4 роки
ПАТ "Промінвестбанк"	-3 454	-20 272	-4 227	-7 656	-35 609
ПАТ "Укрсоцбанк"	-2 662	-3 225	-10 367	-3 095	-19 349

¹⁴ Статистика. Показники банківської системи. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

ПАТКБ "Правекс-банк"	-294	-799	-588	-110	-1 791
АБ "Кліринговий дім"	-90	-16	-83	-347	-536
ПАТ АКБ "Львів"	-7	-40	-4	-27	-78
Загалом по банківській системі України	-52 966	-66 600	-159 388	-24 360	-303 314

Джерело: складено автором на основі даних НБУ¹⁵

Дані, наведені у таблиці 5, свідчать про те, що банківська система України в цілому в останні роки фіксувала збитки: за 2014 р. – (-53,0) млрд грн, за 2015 р. – (-66,6) млрд грн, за 2016 р. – (-159,4) млрд грн, за 2017 р. – (-24,3) млрд грн

У поточному 2018 році результат діяльності банківської системи за перше півріччя став позитивним – 8,3 млрд грн прибутку, що дає підстави сподіватись на остаточне подолання негативної тенденції збитковості банківської системи в цілому у короткостроковій перспективі.

Прямим наслідком збитковості банків було «проїдання» їх капіталу, оскільки згідно чинної методики бухгалтерського обліку, фінансовий результат банку (прибуток або збиток) входить до складу власного та регулятивного капіталу. Отже, капітал прибуткових банків зростає, збиткових – скорочується, іноді навіть у «від'ємну зону».

Серед інших втрат банківської системи, яких не вдалося уникнути протягом останніх років, слід відзначити більш ніж дворазове (з 19,3 тис. на 01.01.2014 р. до 9,1 тис. на 01.07.2018 р.) скорочення працюючих відділень¹⁶. З одного боку, відділення скорочувались внаслідок виходу з ринку проблемних банків та втрати Україною частини території внаслідок гібридної агресії проти неї. Проте навіть цілком стабільні банки протягом останніх років значно скоротили кількість «точок продажу» внаслідок

¹⁵ Статистика. Показники банківської системи. Згруповані балансові залишки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

¹⁶ Статистика. Показники банківської системи. Кількість структурних підрозділів банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

дотримання власної політики жорсткої економії. Зокрема, протягом 2014 – 2017 рр. ПАТ «Державний ощадний банк України» скоротив мережу на 2324 відділення, ПАТ КБ «Приватбанк» - на 1003, ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» - на 325, ПАТ «Укрсиббанк» - на 253, ПАТ КБ «Правекс-банк» – на 209, ПАТ «Укрсоцбанк» – на 201. Загалом це суттєво знизило рівень міжбанківської конкуренції, особливо у невеликих містах та сільській місцевості, а за показником щільності банківської системи (кількість відділень на 100 тис. мешканців) відкинуло Україну до другої сотні країн, за дослідженнями Світового банку¹⁷.

Всі ці обставини загалом суттєво знижують рівень довіри фізичних осіб до банківської системи України, отже гальмують повноцінне відновлення депозитного ринку.

Повільні темпи відновлення економіки в цілому, що знижують можливості та схильність населення до заощаджень. Банківські вклади населення є лише віддзеркаленням та одним із непрямих наслідків загального стану економіки тієї чи іншої держави. Іншими словами, розвиток та зростання економіки поступово призводить до зростання добробуту населення, збільшення його доходів, споживчих витрат та заощаджень, у першу чергу – банківських вкладів. Водночас, падіння економіки справляє значний негативний вплив на добробут населення та його схильність до заощаджень.

З цієї точки зору доцільним є розгляд динаміки виробництва різних галузей економіки України в останні роки (табл. 6).

Таблиця 6

Індекс виробництва базових галузей економіки України у 2014 – 2018 рр.

Компонента	Частка в ІВБГ	Темп зміни порівняно з відповідним періодом попереднього року, %
------------	---------------	--

¹⁷ World Development Indicators: Financial access, stability and efficiency. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://wdi.worldbank.org/table/5.5>

	(дані за 2017 р.), %	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	6 міс. 2018 р.
ІВБГ у цілому	100,0	-9,6	-11,4	4,8	2,1	4,1
Сільське господарство	19,3	2,2	-4,8	6,3	-2,2	11,4
Добувна промисловість	11,5	-13,7	-14,2	-0,2	-5,8	1,6
Переробна промисловість	23,4	-9,3	-12,6	4,3	4,0	2,5
Виробництво електроенергії, газу та води	5,5	-6,6	-12,0	2,5	-6,5	4,3
Будівництво	4,3	-20,4	-12,3	17,4	26,3	2,8
Роздрібна торгівля	14,5	-8,9	-20,7	4,3	6,5	6,2
Оптова торгівля	16,8	-17,9	-7,5	4,7	2,8	4,6

Джерело: дані НБУ¹⁸

Аналіз даних, наведених у таблиці 6, свідчать про наступне:

Протягом 2014 – 2015 рр. індекс виробництва базових галузей економіки України скорочувався відповідно на 9,6 % та 11,4 %. При цьому значне скорочення виробництва фіксували всі без винятку ключові галузі економіки. Найбільшого падіння зазнали: будівництво – відповідно 20,4 % та 12,3 %, роздрібна торгівля – 8,9 % та 20,7 %, добувна промисловість – 13,7 % та 14,2 %, оптова торгівля – 17,9 % та 7,5 %, переробна промисловість – 9,3 % та 12,6 %.

Протягом 2016 – 2018 рр. в економіці спостерігалось відновлювальне зростання більшості галузей, що забезпечило загальне зростання індексу виробництва базових галузей на 4,8 % за 2016 р., 2,1 % за 2017 р. та 4,1 % за перше півріччя 2018 р. При цьому лідерами зростання стали ті ж самі галузі, які фіксували максимальне падіння у попередні два роки: у будівництві зафіксоване зростання відповідно на 17,4 %, 26,3 % та 2,8 %, у роздрібній торгівлі – на 4,3 %, 6,5 % та 6,2 %, у переробній промисловості – на 4,3 %, 4,0 % та 2,5%, в оптовій торгівлі – на 4,7 %, 2,8 % та 4,6 %.

¹⁸ Додаток до Макроекономічного та монетарного огляду за липень 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=74705300&cat_id=58037

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Основними чинниками негативної динаміки банківських вкладів населення в Україні в останні роки були: девальвація гривні, що знижує рівень довіри до національної валюти та банківської системи; повільне зниження рівня інфляції, що стоїть на перешкоді активізації довгострокових заощаджень у гривні; низка взаємопов'язаних проблем банківської системи, що також гальмують повернення довіри до неї з боку вкладників; повільні темпи відновлення економіки в цілому, що знижують можливості та схильність населення здійснювати заощадження.

2. Виходячи з переліку наявних проблем депозитного ринку в Україні, ключовими напрямками його відновлення мають бути наступні:

- **забезпечення довготривалої стабільності національної грошової одиниці.**

Для цього необхідно здійснити наступні кроки:

на рівні Національного банку України:

– своєчасна (до моменту введення в дію з 07.02.2019 р.) та повна імплементація прийнятого 21.06.2018 р. Верховною Радою України Закону «Про валюту і валютні операції», що дасть змогу учасникам ринку (імпортерам, експортерам, зовнішнім інвесторам, фізичним особам) формувати валютну стратегію в межах чітких довгострокових правил; подальше поступове скасування адміністративних заходів, запроваджених у терміновому порядку для стримування тиску на гривню, що має стати додатковим чинником повернення довіри до гривні та стабілізації її курсу. Механізм введення нового законодавства у дію, після набуття ним чинності, передбачає перехідний період тривалістю 7 місяців, протягом якого нормативно-правові акти НБУ мають бути приведені у відповідність до нового Закону (протягом 6 міс.) та оприлюднені (протягом 1 міс.);

– накопичення міжнародних резервів до рівня 21,6 млрд дол. США на кінець 2018 р., що передбачено прогнозними оцінками Національного банку України¹⁹, реалізація політики раціонального їх використання, здійснення операцій переважно купівлі валюти на безготівковому ринку;

– стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів, у першу чергу шляхом поетапного зниження норм обов'язкового продажу їх виручки: на першому етапі – з 50 % до 25 %, на другому – з 25 % до 0 %;

на рівні Кабінету міністрів України:

– збільшення надходження в Україну валютних коштів підприємств-експортерів, у першу чергу – через реалізацію домовленостей щодо підвищення розміру квот ЄС на українській експорт та усунення штучно створених транзитних перешкод на шляху українських товарів до країн СНД через територію РФ;

• **мінімізація темпів цінового зростання.**

Для досягнення цієї мети необхідно здійснити наступні кроки:

на рівні Національного банку України:

– неухильне дотримання режиму інфляційного таргетування; досягнення у короткостроковій перспективі однознакового (менше 10 %) річного показника інфляції;

– реалізація комплексу заходів, спрямованих на досягнення середньострокової цілі інфляції (5% +/- 1 в.п.) протягом 2018 – 2020 рр., що визначена «Основними засадами грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу»²⁰, затвердженими Радою НБУ;

– забезпечення додатного рівня відсоткових ставок НБУ відносно прогнозованої базової інфляції, що сприятиме зниженню девальваційних та інфляційних очікувань, які значною мірою провокують інфляційні процеси;

¹⁹ Інфляційний звіт. Квітень 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=68159649>

²⁰ Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=55564681>

на рівні Національного банку України та Кабінету міністрів України:

– утримання грошової емісії в межах параметрів, встановлених державним бюджетом, у т. ч. шляхом мінімізації купівлі емітованих урядом цінних паперів у портфель Національного банку, а також стимулювання зовнішніх надходжень у форматі довгострокових кредитів та прямих іноземних інвестицій;

• відновлення прибуткової діяльності та подальша рекапіталізація банківської системи.

Для цього необхідно здійснити наступні кроки:

на рівні Національного банку України:

– приведення у відповідність нормативів капіталу банківської системи до вимог Базеля III, досягнення у середньостроковій перспективі достатності капіталу банківської системи на рівні, вищому за 10 %;

на рівні Національного банку України та Фонду Гарантування Вкладів Фізичних Осіб України:

– виведення з ринку хронічно збиткових банків, що має забезпечити прибутковість банківської системи в цілому та має стати одним із кроків на шляху повернення довіри до банківської системи;

– активізація продажу майна проблемних банків, що знаходиться у заставі НБУ по кредитах рефінансування, з метою оперативного повернення коштів, наданих банкам, які пізніше були виведені з ринку. Одним із варіантів такого продажу є використання електронної платформи [Zakupki.Prom.ua](https://zakupki.prom.ua)²¹ – майданчику державних і комерційних торгів, що є офіційним учасником системи електронних державних закупівель ProZorro;

на рівні Кабінету міністрів України:

– реформування державних банків у напрямку підвищення стандартів корпоративного управління за рахунок впровадження кращих практик

²¹ Національний банк успішно реалізував нерухомість, отриману в рахунок погашення боргів банків перед регулятором [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65869934&cat_id=55838

приватного сектору з подальшою частковою їх приватизацією, що зумовить зменшення їх кількості та впливу на економіку країни; реалізація (до 01.01.2019 р.) Комплексної стратегії розвитку державних банків, що передбачено «Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року»²²;

на рівні Верховної Ради України:

– законодавче закріплення норм, що унеможливають зміну ключових правил діяльності банківської системи (методики формування та розрахунку регулятивного капіталу, критеріїв віднесення банку до категорії неплатоспроможних тощо) частіше, ніж раз на 6–12 місяців, з метою підвищення довіри до НБУ та банківської системи загалом;

на рівні Фонду Гарантування Вкладів Фізичних Осіб України:

– збільшення мінімальної суми гарантування вкладів фізичних осіб, що не змінювалась вже протягом більше, ніж шести років (із середини 2012 р.), на першому етапі – з 200 до 300-400 тис. грн., в подальшому – до 500 тис. грн. З метою мінімізації майбутніх ризиків для Державного бюджету України новий розмір максимального відшкодування повинен діяти лише для нових строкових депозитів у банках, що залишаться на ринку після остаточного завершення санації банківської системи.

Практична реалізація цих заходів має забезпечити відновлення та ефективне функціонування депозитного ринку України, що є необхідною передумовою активізації корпоративного кредитування та прискорення темпів економічного зростання в країні.

Д.М. Гладких.
Національний інститут стратегічних досліджень,
вересень 2018 р.

²² Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>